

Відтворення семантичного багатства складних прикметників англійської мови засобами української мови

У сучасній письмовій англійській мові спостерігається тенденція до збільшення вживання складних слів (СС) і складних прикметників (СП) як їх різновиду. Це пояснюється процесами глобалізації соціально-економічного життя. Завдяки змінам у суспільстві відбуваються і зміни у лексико-семантичній системі мови. "Бо зміни у суспільстві вимагають уточнення, поглиблення існуючих наукових понять та зумовлюють утворення нових мовних одиниць для позначення сучасних реалій економічного життя" [1]. А так як при вивченні англійської мови студентами-економістами велика увага приділяється вивченню лексичних, орфографічних, граматичних і стилістичних норм сучасної усної та письмової ділової англійської мови, то буде доцільно і нам звернути увагу на цей вид словотвору. Особливо коли врахувати той факт, що "наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть сфера економіки виявилась одним із головних постачальників неологізмів в англійську мову" [1].

Традиційно пріоритетними для композитології вважалися **синтактико-орієнтований і функціонально-орієнтований напрями** досліджень складних слів. Сьогодні визначальним є **ономасіологічно-орієнтований** напрям композитологічних студій. В аспекті сучасного підходу до лексичної номінації дослідження в галузі композитології передбачають встановлення лінгвокогнітивних моделей, на основі яких розкриваються глибинні механізми утворення і функціонування складного і складно-похідного слова.

Перш ніж безпосередньо зайнятися складними прикметниками англійської мови, доречно розглянути, що собою являють **складні слова (СС)**.

"Складне слово – похідне слово, утворене способом основоскладання чи словоскладання, що має не менше, ніж дві основи. У складні слова згор таються переважно словосполучення із сильним зв'язком компонентів (атрибутивні: *глибока вода – глибоководний* та дієслівно-субстантивні з об'єктним відношенням: *саджати картоплю – картоплесаджалка*) Лише незначна частина складних слів співвідноситься із предикативними словосполученнями, у яких представлені суб'єкт дії та сама дія: *болиголов, перекотиполе, ломикамінь*, що свідчить про те, що творення складних слів опирається, насамперед на найближчу до слова номінативну одиницю – словосполучення. Компоненти СС можуть об'єднуватись сурядним (*давним-давно, блакитно-жовтий, хіміко-технологічний*) і підрядним зв'язком подібно до компонентів словосполучення, з якими вони співвідносяться..." [2: 132].

Сполучуваність – це основна властивість мовних одиниць. Її функція полягає в тому, щоб відображати синтагматичні відносини між ними. Лексичну сполучуваність інколи називають валентністю, тобто сполучуваністю слів за значенням.

Зіставлення сполучуваності семем в англійській та українській мовах показало, що її основне призначення слугувати однією з ознак для розрізнення семем-еквівалентів і досить часто саме лексична сполучуваність безпосередньо впливає на вибір того чи іншого слова з синонімічного ряду при перекладі з англійської мови на українську. Цей вибір має бути близькою для носіїв мови сполучуваністю.

У сучасній англійській мові складні слова або композити (compound words (CW), composites) є наслідком продуктивного процесу словотвору. "Це можна пояснити не тільки прагненням до мовної економії (вона досягається за рахунок семантичної ємності композитів), але й загальною тенденцією англійської мови до аналітизму" [1]. Складні слова – це такі лексичні одиниці (лексеми), що складаються з двох чи більше основ і вживаються як незалежні форми. Більшість англійських СС можемо підрозділити на 3 групи:

(I) Вернакулярні (загальноновживані) СС, такі, як *teapot, blackbird*, сформовані за принципом творення СС в німецькій мові – німецький стиль.

Такі СС можуть писатися разом (in solid form), окремо (in open form) та через дефіс (with hyphens). Саме цю форму СС деякі філологи відносять до безпосередньо складних слів чи композитів.

(II) Класичні СС – сформовані за принципом творення слів у грецькій та латинській мовах, класичний стиль. Такі СС в основному пишуться разом і часто вживаються в технічній і науковій літературі.

Взагалі, класичні складні слова належать до того мовного пласту, який служить як міжнародне джерело, звідки різні мови "черпають натхнення".

(III) Складні слова французького стилю, тобто ті, що сформовані за принципом творення СС у французькій мові (*commander-in-chief, man-at-arms*). Це менш чисельна група складних слів.

Вернакулярні складні слова (Vernacular compounds)

Загальноновживані СС традиційно розглядаються, враховуючи 2 критерії: як вони звучать та як вони пишуться чи друкуються. Тому їх можна поділити (задля практичних цілей) на фонологічні СС і орфографічні СС.

Фонологічні СС (Phonological compounds). Існують дві найважливіші фонетичні ознаки, що відрізняють складне слово від словосполучення. Це – інтонація та наголос. У мові у багатьох двокомпонентних СС (а їх більшість серед композитів) інтонація понижується в кінці слова, а наголос падає на перше слово чи наголошений перший склад першого слова. Тобто, якщо слово має один головний наголос то його можна вважати окремим словом, наприклад: *a 'blackbird – a 'black 'bird; a 'handful – a 'hand 'full (of); the*

Whitehouse (surname) – *the white house*; *Ironbridge* (a town in England) – *an iron bridge* (a bridge, made of iron).

А ось такий приклад показує різницю у звучанні та значенні між СС та словосполученням: *orange juice* (СС) – сік із вичавлених апельсинів; *orange juice* – будь-який сік помаранчевого кольору.

Особливо фонологічний аспект важливий, коли ми говоримо про довгі СС. Так *car factory strike committee* має два наголоси, бо ця група слів складається із 2-х складних слів – *car factory, strike committee*. Перефразуємо як *a committee dealing with strikes in a factory that makes cars*. Наведемо ще приклади довгих СС: *Chief Shop Steward* (начальник цеху); *Quality Control Department* (відділ технічного контролю, ВТК); *Marketing Manager* (завідувач відділом маркетингу); *Chief Accountant* (головний бухгалтер); *A long-range planning department* – (відділ перспективного планування).

Орфографічні СС (Orthographic compounds) мають 3 форми:

(1) СС, що пишуться разом: *teapot, handful, handsome, cheerleading* тощо.

(2) СС, що пишуться через дефіс: *body-blow, cut-rate, good-looking*.

(3) СС, що пишуться окремо, або відкриті СС (open CW): *Army depot, coffee cup, a Sunday morning (walk)*.

Іноколи нелегко визначити, як правильно писати такі СС. Існують так звані практичні способи (the rule-of-the-thumb decision), які допомагають у написанні. Так, скажімо, чим коротші складові компоненти слова, тим скоріш за все його треба писати разом: *rattlesnake, steadfast, downtown, handbag*. Чим довше слово і чим воно новіше, тим скоріше його треба писати окремо: *population explosion, strike committee*. Існує ще така думка, що коли є сумніви у написанні, треба писати через дефіс (When in doubt, use a hyphen). Тобто, не існує єдиного правила для написання СС, окрім випадків, які чітко визначені правилами: наприклад, складні слова із компонентами *well/badly + Part. II: well-educated, badly-wounded* завжди пишуться через дефіс і т.п.

Поряд із фонологією і орфографією, самим визначним аспектом СС є можливість його перефразування. Так, *teapot = a pot for tea; armchair = a chair with arms*. Для перефразування, зазвичай, користуються прийменниковими фразами (словосполученнями). Хоча такий перефраз не завжди можливий. Так, іменник *honeybee (honey bee), butterfly*. Тут скоріш за все потрібно користуватися тлумачним словником.

З точки зору приналежності до різних частин мови (функціонально), існують 3 типи СС: складні іменники, складні прикметники та складні дієслова.

"СС умотивовуються і семантично, і структурно компонентами, що ці слова утворюють. Семантичний синтез є однією з необхідних умов утворення складної лексеми. Це є той фактор, що дає поштовх до перетворення синтаксичних одиниць, внаслідок чого втрачаються їхні синтаксичні ознаки і СС набуває статусу одиниці лексичної системи мови.

В основі формування значень СС лежить явище аналогії. При аналогічному типі формування значень СС з першим дієслівним компонентом їхня модель заповнюється різними компонентами: *forget-me-not, touch-me-not, pickpocket, pickpocket, open-heart (surgery), open-air (life)*" [3: 19].

Щодо кількості компонентів, СС можна поділити на двокомпонентні (*handbag, four-star (resort), dark-green*) і багатокомпонентні композити (*never-ending (story), have-you-seen-this-man (type)*). Багатокомпонентні СС іноколи ще називають "синтаксичними" композитами, вони сформовані "з сегментів мовлення, зберігають у своїй структурі ознаки синтагматичних відносин, що є типовими для мовлення" [4: 2].

Підсумовуючи сказане, можна із впевненістю стверджувати, що "загальноживані СС є відкритою, продуктивною системою" [5: 246]. Мовці кожного дня створюють і забувають слова, в яких поєднуються компоненти різні за походженням та асоціаціями. Наприклад, такі СС ввійшли у вжиток у 1980-х роках: *energy vampire, karma debt, zombie powder, punctuality nut*. Поза контекстом зрозуміти їх значення не легко, хоча ці СС досить часто можна почути у кінофільмах (фільмах жахів) чи прочитати у літературі певного жанру (трилери, сіткою тощо). Такі СС як *Billie-no-mates* (людина, яка не має друзів), *Unlucky Alf* (Нещасливчик Альф) увійшли у вжиток, особливо серед молоді, у 1990-х роках після показу у Великій Британії комедійних серіалів, де головні герої мали такі прізвиська.

Англійські складні прикметники (compound adjectives or modifiers)

Прикметник, утворений способом основоскладання чи словоскладання, що має не менше ніж дві основи, називається складним прикметником (СП).

Іншими словами, СП – це ад'єктивне чи адвербіальне словосполучення двох чи більше компонентів.

СП, які ми будемо розглядати у цій статті, відносяться до вернакулярних СС. У сучасній англійській мові розрізняють СП, які утворені з таких основних компонентів:

1. Числівник + Іменник (Numeral + Noun): *a three-day (trip); ten-year-old (son)*;
2. Прикметник + Прикметник (Adjective (Adj.) + Adjective): *dark-blue, deaf-mute*;
3. Прикметник + Іменник (Adjective + Noun (+ed)): *white-collar, high-rise (building), good-natured (sister), downtown (area)*;
4. Прикметник + Дієприкметник теперішнього часу (Adjective + Participle (Part.) I): *far-reaching (decision), good-looking (boy), quick-growing (trees)*;
5. Прикметник + Дієприслівник минулого часу (Adjective + Part. II): *dew-covered (lawn), high-heeled (shoes)*;
6. Іменник + Прикметник (Noun + Adj.): *snow-white, passenger-side (door)*;
7. Іменник + Іменник (Noun + Noun): *cowboy (boots), crime-scene (investigation)*;

8. Іменник + Дієприкметник теперішнього часу (Noun + Part. I): *heart-breaking (story)*;
 9. Іменник + Дієприкметник минулого часу (Noun + Part. II): *heart-shaped (box), man-silvered (landscape)*;
 10. Дієслово + Іменник (Verb + Noun): *cut-rate (price), take-charge (voice)*;
 11. Прислівник + Дієприкметник теперішнього часу (Adverb + Part. I): *long-lasting (marriage), nit-picking (criticism)*;
 12. Прислівник + Дієприкметник минулого часу (Adverb + Part. II): *bad-tempered (man), well-informed (people), the above-mentioned (point)*;
 13. Прислівник + Іменник +суфікс -ed (Adverb + Noun (+suffix (suff.) -ed): *early-morning (classes), over-peopled (area)*;
 14. Багатокомпонентні СП: *never-to-be-forgotten (experience), straight-out-of-the-oven (cookies)*.

Зупинимося на деяких із них детальніше.

1. СП, утворені із таких компонентів як: Numeral + Noun, або складний прикметник, утворений з першим числівниковим компонентом. Це самий легкий шлях творення СП, бо їх дуже легко сформувати і вони досить часто вживаються як у розмовній, так і у письмовій формах англійської мови.

Наприклад: *Rancho Santa Fe was a community of four-star resorts. He was waiting for the six-o'clock call [D. Koontz]. According to their record, she was on a three-day layout [J. Archer]. What is the difference between one-way and two-way television transmission [E. Kazarova]? Buffy, the dog, sleeps with my ten-year-old daughter, Christie. And Spot, the cat, belongs to my eight-year-old son, Joel. [J. Ivanovich].*

3. СП, утворені із таких компонентів як: Adj. + Noun, або складний прикметник із першим прикметниковим компонентом. Цей вид СП часто вживається у банківській сфері та галузі інформаційних технологій. Структура більшості таких СП є прозорою. "Семантика похідного слова повністю відповідає семантиці його елементів. Очевидно, що такі композити походять від словосполучень. Утворення і вживання термінологічних словосполучень (Іщенко) є функціонально виправданим, оскільки вони більш точно описують процес або об'єкт, ширше розкривають поняття. Такі словосполучення є цільною лексичною одиницею. У СП із першим прикметниковим компонентом головне слово називає предмет / процес, а залежне надає йому характеристики" [6: 19].

Наприклад: *Mitch stayed in the right-hand lane, in no hurry [D. Koontz]. In Belltown, which is in the downtown area... [R. Gibson]. Double-entry accounting can help prevent or detect some book-keeping errors. Ivan may have a full-time job. When the rate in the market is rising, the house themselves take care not to make long-term loans [Н. А. Самульян "English for banking"]. The money markets created by a financial relationship between suppliers and demanders of short-term funds. The capital market is a financial relationship...that allows the suppliers and demanders of long-term funds /.../ to make transactions [Л. В. Бедрицкая "Английский для экономистов"]*.

4, 5, 11, 12. Треба сказати, що СП із першим прикметниковим чи прислівниковим компонентом (Adj. / Adv. + Part. I / II) є самим загальним способом творення композитів. Вони часто вживаються у сучасній діловій англійській мові.

Наприклад: *We have been able to allocate over 1million to the long-serving employees of this company... Look for an efficient, cost-saving, central-heating system which allows you to be as warm as you want to be [J. Chilver]. Jack Parrish had always been a good-looking boy [R. Gibson]. Make sure you are trained on the new equipment and that you keep up with the ever-changing, ever-improving software. You'll read some articles published in different issues of a well-known magazine `Office Pro` [Е. Казарова "English for secretaries"]*.

14. Багатокомпонентні, або "синтаксичні" СП.

Розглядаючи ці СП, доцільно згадати про їх синтаксичну роль у реченні. Як правило, вони виконують атрибутивну функцію у реченні, тобто виступають у ролі означення (attribute / modifier). Наведемо декілька прикладів:

1. *Unfortunately, this wasn't made-for-TV movie ...*
2. *"Although this is an off-the-record meeting", began Macy ... [J.Archer].*
3. *Fiora smiled again. This time it was her spontaneous thank-you-you're-wonderful smile [A. Maxwell].*
4. *As she moved past Tiel, she gave her a men-think-they're-so-smart-but-we-know-better wink [S. Brown].*

Як ми бачимо, у цих прикладах СП знаходяться у препозиції до означуваного (ядерного) слова (іменника) і виражаються надслівними одиницями (словостягненнями) зі структурою словосполучення (1, 2) або речення (3, 4). За звичай, такі СП виконують функцію атрибутів позитивної та негативної оцінки.

До багатокомпонентних СП також відносяться фрази (сталі вислови), які набули статусу композитів завдяки широкому вжитку, що спонукало до їхнього орфографічного оформлення як окремих лексичних одиниць.

Наприклад: *She /.../ then offered in a matter-of-fact tone to take everybody out for burgers. OK, tell me about your never-to-be-forgotten experience [J. Ivanovich].*

Якщо взяти до уваги сферу економіки, то виникнення певної кількості нових слів та словосполучень фразеологічного типу пов'язане з тенденцією до евфемізації мови, у т.ч. з метою досягнення "політичної коректності". Наприклад, *бізнесові хабарі* іменуються *facilitation payments*, *бухгалтерські маніпуляції* – *creative accounting*, *шпигунство за конкурентами* – *competitor analysis*.

Існування таких груп із внутрішньою предикацією, коли в якості означення виступає ціле речення, потребує особливих прийомів перекладу українською мовою.

Наприклад: *There was a man with don't-say-anything-to-me-or-I-shall-contradict-you face. So, no hope of any help from television or newspaper publicity of the have-you-seen-this-man type* [J. Higgins].

Варто наголосити, що при перекладі таке означення виділяється в окрему фразу із дієсловами-зв'язками *говорило; було написано; всім своїм видом показував; ніби хотів сказати* тощо.

Написання складних прикметників.

Компоненти СП можуть писатися:

- разом: *coconut* (rice), *greenhouse* (effect), *cheerleading* (squad);
- окремо: *coffee cup*, *widely known* (actor);
- через дефіс: *light-blue* (dress), *not-quite-there* (look), *wide-open* (spaces);
- з великої літери: *the Billie Elliot* (ticket), *Army depot*, *a Johnnie Walker* (nose);
- в лапках або іншим шрифтом (курсивом): *'you go first' kind of guy*, *ab initio* *cours* (for beginners in Italian).

Беручи до уваги вищевикладене, можна із впевненістю розглядати СП як продуктивні засоби композитології англійської мови. А це означає, що їх вживання не настільки обмежене у порівнянні із іншими граматичними категоріями. Завжди можливі нові комбінації, і це в свою чергу: робить складні прикметники привабливим матеріалом для вивчення; призводить до частішого їх вживання не лише у сучасній усній, а й у письмовій англійській мові.

При перекладі складних композитів і складних прикметників як їх різновиду, слід взяти до уваги, що:

оскільки на сучасному етапі СС/СП становлять суттєву складову писемного мовлення, то вони репрезентують одну з головних труднощів перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників (у випадку неологізмів);

СП підкреслюють нерозривний зв'язок та взаємовплив стилістичного і лексичного компонентів семантичної структури семеми;

СП підкреслюють важливість лексичної сполучуваності, бо саме вона впливає на вибір лексем при перекладі того, чи іншого синонімічного за значенням слова / прикметника, і це повинен враховувати перекладач у своїй роботі;

наявність у складі СП багатозначних прикметників допускає можливість смислової варіативності;

врахування стилістичного забарвлення є необхідною умовою для досягнення адекватності перекладу.

Висновки

Сучасна англійська мова знаходить ресурси для поповнення словникового складу переважно в межах своєї системи. Збагачення відбувається за рахунок словотворчої та семантичної деривації, міграції у літературну мову лексики та фразеології зі сленгу та професійних жаргонів, а також завдяки міжваріантним контактам. Велика кількість неологізмів в сфері економіки, утворених шляхом словотворчої деривації, свідчить про розширення її можливостей і це підтверджує статус англійської мови як джерела запозичення для багатьох інших мов. Це обумовлено розвитком новітніх інформаційних технологій та сучасних засобів комунікації, які сприяли тому, що англійська мова стала панівною мовою на світовому рівні.

Без перебільшення можна сказати, що словоскладання – це основний спосіб словотворення взагалі і основний спосіб словотворення складних прикметників.

Все викладене вище має тісний зв'язок з перекладацькою діяльністю, оскільки в сучасних умовах для досягнення адекватності перекладу перекладачу потрібно брати до уваги семантичне багатство СП, сполучуваність їх компонентів та взаємовплив стилістичного і лексичного компонентів семантики СС.

Література

1. Белозьоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / М. В. Белозьоров. – Київ, 2003. – 19 с.
2. Зубков М. Г. Українська мова: [універсальний довідник] / М. Г. Зубков. – Харків: ВД "Школа", 2004. – 492 с.
3. Крайняк Л.К. Композити з першим дієслівним компонентом в сучасній англійській мові: семантико-когнітивний аспект: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Л. К. Крайняк. – Київ, 2001. – 19 с.
4. Соколова І. В. Моделі утворення комп'ютерних термінів та їх переклад українською [Електронний ресурс]: / І. В. Соколова // Вісник СумДУ. – Суми, 2006. – № 3 (87). – С. 156-162. – Режим доступу до журн.: <http://www.visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/3/87Sokolova.pdf>.
5. McArthur T. The Oxford Companion to the English Language. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1992. – 1184 с.
6. Соловійова Л. Ф. Вираження аксіологічних категорій в сучасній англійській мові (атрибути, предикативи і релятори оцінки): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Л. Ф. Соловійова. – Харків, 1997. – 19 с.
7. Каушанская В. Л. Грамматика английского языка: [пособие для студ. педаг. инстит. и универ.] / В. Л. Каушанская. – М.: Фирма "Страт", 2000. – 319 с.
8. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1978. – 200 с.
9. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови / М. І. Мостовий. – Харків: ВД "Основа", 1993. – 255 с.